

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано концептуалізацію (основні вимоги) об'єктної моделі сучасного регіонального розвитку, яка дає змогу забезпечити теоретичну модель вибраного об'єкта дослідження та систематизувати регіональні проблеми й можливі методи їх вирішення. Наведено семантичний та етимологічний аналіз термінологічного апарату регіонального розвитку, який дасть можливість досить глибоко проникати в суть економічних явищ, процесів та природу виникнення проблемних ситуацій.

Ключові слова: *регіон, економічний регіональний розвиток, регулювання розвитку регіону, концепція, теорія.*

I. Вступ

Важливі зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві на регіональному й світовому рівнях, починаючи з другої половини ХХ ст., пов'язані з процесами інтеграції та регіоналізації. Зростання ролі регіонів в еволюції міжнародного співтовариства і в життєдіяльності багатьох сучасних держав робить усе більш важливими процеси регіонального розвитку. Ці процеси виявляються у вигляді подальшого розвитку регіональної інтеграції, розширення транскордонних регіональних зв'язків, у виникненні регіональних зон високого розвитку, у яких зосереджуються великі фінансові, технологічні й інтелектуальні ресурси. На сьогодні очевидним і вельми важливим видається зв'язок між процесами глобалізації та регіоналізації.

Такі динамічні перетворення у сфері регіонального розвитку викликають підвищений інтерес учених-регіоналістів. Вони також постійно перебувають у полі зору значної частини національних і місцевих органів влади, котрі вирішують питання, що стосуються перспектив економічного регіонального розвитку, регіональних трансформацій, які відбуваються в суспільстві, і їх наслідків у процесі розвитку транскордонних стосунків принципово нового типу. Результатом трансформаційних перетворень у національній економіці стало домінування "точкового" розвитку, що пов'язано з появою, точніше навіть зі збереженням окремих осередків суспільного виробництва, які ще дають змогу зберігатися на плаву деяким підприємствам. Незважаючи на позитивний ефект від присутності на окремій території полюсів зростання, ця ситуація підсилює асиметричність в економічному розвитку порівняно з іншими територіями. Наслідком цього стає диференціація основних економічних і соціальних

показників економічного регіонального розвитку.

У зв'язку із цим вивчення регіональних концепцій і теорій економічного регіонального розвитку становить актуальне теоретичне і практичне завдання.

Питанням вивчення методологічної бази економічного регулювання регіонального розвитку присвячені наукові праці Р.М. Мельникова [2], О.С. Пчелінцевої [6], В.Я. Любובного [6], Т.Н. Савчука [8], Б.І. Смагіна [9], Г.О. Унтури [12], В.М. Василенко [1], О.О. Сухарева [10; 11], І.О. Татаринцевої [11], К.В. Павлова [4; 5] та ін. Проте наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників підводять до думки, що питання концептуалізації об'єктної моделі сучасного регіонального розвитку потребують більш детального вивчення.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає в систематизації та обґрунтуванні основних концепцій і теорій економічного регіонального розвитку.

III. Результати

Важливою складовою методологічного базису економічного регулювання регіонального розвитку є концепція. Концепція може бути представлена у двох зрізах, поперше, як "спосіб розуміння, трактування якого-небудь явища, процесу або основна точка зору на явище, керівна ідея" [13, с. 278], а по-друге, як "система поглядів на те чи інше явище, керівна ідея для їх освітлення або як основна думка або провідний задум, конструктивний принцип видів діяльності" [3, с. 433]. Як теоретичний імператив, будь-яка наукова концепція покликана відображати не лише можливий спосіб розуміння і тлумачення досліджуваних процесів або явищ, але й дати можливий ключ до вирішення виявлених проблем, запропонувати певний компас, за яким можна буде звіряти обраний напрям розвитку. У будь-якій науковій концепції, як правило, знаходять своє

відображення найбільш важливі положення, покликані впорядкувати наявне теоретичне знання і практичний досвід відносно обраного об'єкта дослідження, які за своїм призначенням є не чим іншим, як своєрідним зведенням можливих інструментів і технологій вирішення, наприклад, тих самих проблем регіонального розвитку. У цьому випадку концепція виступає лакмусовим папірцем тієї ідеї, була покладена в основу пропозицій щодо вирішення поставлених перед дослідником завдань.

Стосовно сучасних умов регіонального розвитку в концепціях відображаються не лише можливі моделі економічного та соціального розвитку, але й різні підходи до його забезпечення. Як правило, всі концепції, які розробляються в країні, повинні утворювати своєрідний масив, у якому б мирно уживалися як концепції розвитку окремого населеного пункту, так і концепції розвитку країни в цілому або її окремих складових (областей, галузей або великих корпоративних структур, задіяних на декількох адміністративно-територіальних одиницях).

Останніми роками дуже популярними стають концепції підвищення конкурентоспроможності регіонів, що пов'язані з пошуком можливих заходів, які б сприяли істотному просуванню ідеї більшої їх самостійності. Витоки концепції підвищення конкурентоспроможності регіонів лежать у площині так званого конкурентного федералізму, коли "... завдання концепції конкурентного федералізму полягає в тому, щоб розробити систему правил конкуренції між органами влади, на відміну від стандартного підходу, орієнтованого на пошук оптимальної, а отже, статичної системи оподаткування і функцій різних органів державного управління. У рамках такого конкурентного порядку субфедеральні органи виступають як корпоративні гравці, які змагаються між собою у створенні оптимальних для кожної території "правил гри" [4; 7, с. 28].

У цих умовах у рамках окремої держави різні органи влади мають конкурувати між собою, при цьому не лише по горизонталі, але й по вертикалі. "Предметом конкуренції між регіонами можуть служити фінансові, матеріальні, інтелектуальні й трудові ресурси, що перебувають у руках підприємців, а для них самих – ресурси самого цього регіону. Саме ця ситуація "монополістичної конкуренції з позицій регіону-продавця" для регіональної економіки найбільш характерна. Це пов'язано з імовірністю природних ресурсів та інших компонентів регіонального відтворювального потенціалу, а також з якісними відмінностями складу регіональних господарських комплексів, що створюють у кожному з них своє унікальне середовище для ведення виробництва" [6, с. 67].

Нижчі органи влади, у тому числі й органи місцевого самоврядування, мають володіти більшою самостійністю, ніж прийнято вважати відповідно до сталих теоретичних уявлень про будь-яку державу, як з федеральним, так і унітарним устроєм, особливо в системі державних фінансів. Це розширює можливість регіональним і місцевим владам виступати з економічними та політичними ініціативами, що до певної міри дає змогу безпосередньо брати участь у формуванні правил гри, котрі влаштовують усіх. Така концепція загострює необхідність розуміння позитивних і негативних сторін конкуренції. Як стверджується у працях [8; 9], до позитивних наслідків суперництва територій одна з одної можна віднести виявлення і розвиток своїх конкурентних переваг, максимально ефективного використання ряду ресурсів території, підвищення рівня задоволення очікувань приватних осіб і бізнесу від проживання і ведення діяльності на території та ряд інших тенденцій. У свою чергу, до негативних наслідків суперництва територій одна з одної можна віднести: "розтягування" єдиного економічного простору країни на окремі території, які протиставляють свої інтереси один одному; прагнення досягти короткострокових цілей у боротьбі з іншою територією "за будь-яку ціну", можлива змова декількох територій при проведенні певних дій проти іншої території; домінування (через об'єктивні причини) окремих територій і ряд інших тенденцій.

Для того, щоб конкурентоспроможність окремих територій відповідала певним вимогам, необхідне забезпечення їх як конкурентними перевагами, так і конкурентними позиціями. Якщо конкурентні переваги безпосередньо пов'язані з наявністю природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, що склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи виробництва в ньому товарів і послуг, то конкурентні позиції пов'язані зі становленням конкурентних виробництв товарів і послуг у регіоні.

Таким чином, концептуалізація наукових положень стає важливим інструментом впорядкування здобутого знання відносно окремих елементів об'єктивної реальності для відтворення в людській уяві схожих ознак регіонального розвитку. Внаслідок цього в науковому співтоваристві виникає певний синтез різних підходів і моделей, що за своєю природою дає змогу розширити розуміння того, як і за допомогою чого можуть бути вирішені або мають вирішуватися проблеми регіонального розвитку.

На верхньому поверсі ієрархії співвідношень категоріального апарату знаходиться теорія. Наукова теорія є певною системою,

яка може бути представлена в такому вигляді: “економічне явище – семантична форма (термін) – економічний зміст (поняття) – наукова суть (категорія). Її використання дає змогу побудувати достовірну аргументацію при забезпеченні відповідного наукового пізнання [1, с. 21–22]. Керуючись цим ланцюжком, можна забезпечити системний характер наукового дослідження будь-якого економічного явища, у тому числі і такого, як регіон і особливості його розвитку. Метою наукової теорії виступає побудова власної логічної структури як можливого предмета дослідження. Для цього створюються спеціальні засоби (формулювання) для адекватного вираження цього предмета дослідження. Після цього наукова теорія набуває вигляду деякої формалізації, де за допомогою використання термінологічного апарату дається опис основних її положень.

Для опису сучасного розвитку регіонів останніми роками склалися декілька теорій, що дають змогу в динаміці розглядати про-

блеми, які виділяються. Серед таких теорій можна виділити, по-перше, еволюційну теорію, по-друге, теорію стабілізації економіки, а по-третє, теорію поляризованого розвитку. Кожна з названих теорій описує різні динаміки регіонального розвитку й можливі способи вирішення виявлених проблем.

Так, наприклад, еволюційна теорія регіонального розвитку [10] передбачає вирішення таких основоположних проблем: зміни суті регіонального розвитку та концептуальних моделей розуміння регіонів в умовах глобальної общини і кризової економіки; обґрунтованості переходу від соціально до глобально орієнтованої регіональної політики; адекватності теорії зменшення міжрегіональних відмінностей при існуючій міжрегіональній диспропорції; пошуку нових парадигм регіональної інтеграції і співпраці [10, с. 37]. У своїй основі ця теорія базується на позитивістських основах, оскільки передбачає постановку питань про те, що треба робити.

Таблиця

Характеристика сучасних теорій регіонального розвитку

Теорія	Автори теорії	Зміст
Еволюційна теорія регіонального розвитку	Й. Шумпетер	Еволюційна теорія регіонального розвитку передбачає вирішення таких основоположних проблем: зміни суті регіонального розвитку та концептуальних моделей розуміння регіонів в умовах глобальної общини й кризової економіки; обґрунтованості переходу від соціально до глобально орієнтованої регіональної політики; адекватності теорії зменшення міжрегіональних відмінностей при існуючій міжрегіональній диспропорції; пошуку нових парадигм регіональної інтеграції і співпраці
Теорія стабілізації економіки	Г. Дейлі	Теорія стабілізації економіки пропонує нормативні методи контролю коливань рівня економічної активності, згідно з якими потрібно мінімізувати відхилення найважливіших економічних параметрів від встановлених нормативів, використовуючи при цьому відповідний політико-економічний інструментарій
Теорія поляризованого розвитку	Ф. Перру	Теорія поляризованого розвитку обґрунтовує закономірності територіальної концентрації населення і господарств. Ті центри й ареали економічного простору, де розміщуються підприємства пропульсивних галузей, формують полярність простору, стають полюсами концентрації факторів виробництва, оскільки забезпечують найбільш ефективне їхнє використання. Одночасно полюси зростання, представлені великими агломераціями, становлять опорні точки каркасу території

У свою чергу, теорія стабілізації економіки пропонує нормативні методи контролю коливань рівня економічної активності, згідно з якими потрібно мінімізувати відхилення найважливіших економічних параметрів від встановлених нормативів, використовуючи при цьому відповідний політико-економічний інструментарій. Звертаючись до засновників сучасної теорії економічної політики – Я. Тінбергена і Г. Тейла, – можна стверджувати про те, що метою політики є функція добробуту або соціальних втрат, а виходячи з параметрів цих функцій, можуть бути точно визначені стратегія й тактика управління на макrorівні господарської системи, тобто вказані конкретні рішення, які дають змогу оптимізувати названі функції. При цьому кількість інструментів економічної політики не має бути меншою за кількість цілей цієї політики – лише в цьому випадку можливе ефективне управління на макrorівні. Під цілями розуміються певні кількісні показники, на досягнення яких має бути спрямована економічна політика, причому інструменти

політики потрібно включити у функцію, що підлягає оптимізації, інакше не будуть враховані витрати використання самих інструментів, що різко ускладнить визначення доцільності їх вживання на різних етапах розвитку економіки [11, с. 28].

Водночас теорія поляризованого розвитку обґрунтовує закономірності територіальної концентрації населення і господарств у певних вузлових елементах, здатних впливати на навколишні райони і стимулювати їх розвиток. Прихильники теорії поляризованого розвитку доводили переваги концентрації виробництва, особливо “динамічних”, пропульсивних галузей, у декількох центрах, що, за їх оцінками, дає чималий економічний ефект [4, с. 160; 5]. Проте, як показала сучасна практика регіонального розвитку, поляризація економічного розвитку підсилює нерівномірність економічного зростання різних за своїми можливостями регіонів. Нерівномірність економічного зростання і процес просторової поляризації неминуче породжують диспропорції між центром і пе-

риферією. Як наслідок, посилюється конфлікт інтересів, а розмежування владних повноважень стає чи не єдиним способом його залагоджування.

За своєю суттю будь-яка наукова теорія ґрунтується на ідеї, народженій об'єктивною практикою, завдяки якій відбувається пояснення змісту явищ або процесів (дуже часто без проміжної аргументації, десь інтуїтивно, без усвідомлення і розуміння всієї сукупності зв'язків, на яких робиться певний висновок). Водночас поруч знаходиться теорія стара, вже досить глибоко апробована і перевірена минулим досвідом, така, що дала змогу тлумачити й пояснити деякі сторони економічних явищ і процесів, які були використані для висунення нової теорії. При цьому нова теорія може бути затребуваною в суспільстві лише тоді, коли на практиці відбуватимуться реальні позитивні зміни, інакше вона перетвориться на прожект, цінність якого відповідатиме цінності того паперу, який був витрачений для її обґрунтування.

Таким чином, теоретизування об'єктивної реальності, а разом з цим і деяких її віртуальних складових, дає змогу сформулювати деякий набір абстрактних пізнавальних образів або уявлень, спрямованих на нове тлумачення і можливе пояснення деяких сторін економічних явищ або процесів. Цей набір абстрактних пізнавальних образів або вистав, як правило, відрізняється не лише своїм складом, але й відмінно якісними характеристиками, породженими досягненнями науки в інших сферах людського життя.

IV. Висновки

Підсумовуючи все вищевикладене, можна передбачити, що запропонована концептуалізація (основні вимоги) об'єктної моделі сучасного регіонального розвитку дає змогу реально забезпечити, по-перше, не лише теоретичну модель обраного об'єкта дослідження, але й, по-друге, системний характер проведення досліджень регіональних проблем і можливого вибору методів їх вирішення. Розгляд теоретичних основ через семантичний і етимологічний аналіз термінологічного апарату, що описує особливості регіонального розвитку, дає змогу досить глибоко проникати в суть як економічних явищ або процесів, так і в природу виникнення проблемних ситуацій. Для виходу з проблемних ситуацій, що складаються, у регіональному розвитку реальним стає вживання регулюючих базисів, які дають змогу не лише знижувати або прискорювати швидкість перебігу економічних процесів, але й скорочувати або збільшувати можливу дистанцію у виявлених відмінностях.

Список використаної літератури

1. Василенко В.Н. Региональный рынок труда: особенности функционирования :

монография / [В.Н. Василенко, М.В. Жилина]; под науч. ред. В.Н. Василенко; НАН Украины. ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 223 с.

2. Мельников Р.М. Экономический рост в системе регионов: теоретическая модель / Р.М. Мельников // Регион: экономика и социология. – 2005. – № 2. – С. 3–18.
3. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: Современный литератор, 2003. – 976 с.
4. Павлов К. Экономическое ядро: сущность, критерии формирования и элементный состав / К. Павлов // Общество и экономика. – 2004. – № 11–12. – С. 158–170.
5. Павлов К.В. О сущности экономического ядра и точках роста в российской экономике / К.В. Павлов // Общество и экономика. – 1997. – № 5. – С. 3–15.
6. Пчелинцев О.С. Регулирование воспроизводственного потенциала территории как основа региональной политики / О.С. Пчелинцев, В.Я. Любовный, А.Б. Воякина // Проблемы прогнозирования. – 2000. – № 5. – С. 62–68.
7. Реформирование федеративных отношений в России // Вопросы экономики. – 2000. – № 10. – С. 27–48.
8. Сачук Т. Новое качество региональной политики в контексте сочетания интересов государства и территории / Т. Сачук // Федерализм. – 2005. – № 1. – С. 117–128.
9. Смагин Б.И. Сущность и методика определения показателей освоённости региона / Б.И. Смагин, С.К. Неуймин // Вопросы статистики. – 2005. – № 12. – С. 19–23.
10. Сухарев О. Государственное регулирование экономики: инвестиционные аспекты промышленной и региональной политики / О. Сухарев // Инвестиции в России. – 2006. – № 2. – С. 37–40.
11. Сухарев О. Функциональность и дисфункциональность хозяйственных систем: инновации, инноваторы и экономическая политика / О. Сухарев, И. Татаринцева // Инвестиции в России. – 2004. – № 3. – С. 28–37.
12. Унтура Г.А. Регион как эпицентр зарождения конкурентоспособности / Г.А. Унтура // Регион: экономика и социология. – 2002. – № 1. – С. 3–16.
13. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013.

Медведь В.Ю. Современные концепции и теории экономического регионального развития

В статье обоснованно концептуализацию (основные требования) объектной модели современного регионального развития, которая позволяет обеспечить теоретическую модель выбранного объекта исследования и систематизировать региональные проблемы и возможные методы их решения. Наводится семантический и этимологический анализ терминологического аппарата регионального развития, который позволит достаточно глубоко проникать в суть экономических явлений, процессов и природу возникновения проблемных ситуаций.

Ключевые слова: регион, экономическое региональное развитие, регуляция развития региона, концепция, теория.

Medvid' V. Modern conceptions and theories of economic regional development

In the article grounded kontseptualizatsiyu (the basic requirements) of objective model of modern regional development, which allows to provide the theoretical model of the chosen object of research and systematize regional problems and possible methods of their decision. Semantic and etymologic interpretation of terminology vehicle of regional development, which will allow it is enough to interpenetrate in essence of the economic phenomena, processes, and nature of origin of problem situations, is pointed.

Key words: region, economic regional development, adjusting of development of region, conception, theory.